

Tadeusz Skoczek

Straże ogniowe u progu stulecia niepodległości

Niepodległość i Pamięć 24/2 (58), 297-305

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tadeusz Skoczek

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Straże ogniowe u progu stulecia niepodległości

Rocznica odzyskania niepodległości w 1918 roku inspiruje wiele środowisk do przypominania swojej roli w przygotowywaniu tamtych historycznych wydarzeń. Uwzględniając potrzebę sięgania po nauki płynące z historii oraz mając na uwadze wagę tradycji w kształtowaniu współczesności, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej zaprosił 3 kwietnia 2017 roku do Sejmu na konferencję pt. „Ochotnicze Straże Pożarne w samorządnej Polsce”. Partnerami merytorycznymi spotkania były Muzeum Niepodległości w Warszawie i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego oraz Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne.

Inauguracyjne wystąpienia Waldemara Pawlaka i Władysława Kosiniaka-Kamysza zdominowały tematy trudnej współczesności: propozycje nowej struktury Polski samorządowej, zapowiedzi nowej samorządowej ordynacji wyborczej, zmiana sposobu finansowania OSP.

Profesor Władysław Tabasz w swoim referacie *Ochotnicza Straż Pożarna w samorządnej Polsce* przypomniał podstawowe atrybuty działalności społeczników spod znaku OSP – mówił o etosie strażaka ochotnika, doskonale realizowanej idei wspólnoty i samopomocy, przypomniał odrodzenie lokalizmu i pozytywnych działań inicjowanych i kontynuowanych z wielkim pożytkiem w „małych ojczyznach”, matecznikach. Były to udokumentowane szczegółowo słowa socjologa. Jako historyk, regionalista przekazał natomiast postulat pilnej potrzeby informowania o dokonaniach strażaków ochotników, również w ujęciu historycznym. Istnieje konieczność „upominania się o swoje” wobec planów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji połączenia w jeden organizm straży zawodowej ze strażą ochotniczą – o czym informuje Zarząd Główny OSP.

Warto w tym miejscu przytoczyć dane związane z działalnością Oddziału Wojewódzkiego Związku OSP RP na Podkarpaciu. Edward Szlichta, dyrektor zarządu wykonawczego powiedział dziennikarzowi rzeszowskiego portalu Nowiny24.pl między innymi:

W roku 2015 w tzw. „normalnym roku zdarzeń”, w którym nie mieliśmy do czynienia z działaniami ratowniczymi związanymi z powodziami i licznymi podtopieniami, na które narażone są tereny woj. podkarpackiego, powstały 22 343 zdarzenia, w tym 9 219 pożarów i 13 124 miejscowych zagrożeń. W likwidacji tych zdarzeń uczestniczyło ogółem 37 319 pojazdów pożarniczych, w tym 19 968 pojazdów PSP, 17 331 pojazdów OSP i tylko 20 pojazdów innych jednostek ochrony przeciwpożarowej. W roku 2015 we wszystkich działaniach ratowniczych wzięło udział ogółem 161 276 strażaków-ratowników, w tym 72 704 strażaków PSP, 88 517 strażaków OSP oraz tylko 55 strażaków z innych jednostek ochrony przeciwpożarowej. W tym miejscu należy również dodać, że co roku OSP podejmują również wiele innych działań na rzecz szeroko rozumianego bezpieczeństwa, które jednak nie znajdują odzwierciedlenia w oficjalnych statystykach, bowiem zostały określone jako tzw. „działania gospodarcze”. Do tych zdarzeń należy zaliczyć prowadzenie działań zabezpieczających lokalne imprezy masowe organizowane przez samorządy, uroczystości państwowe i religijne, imprezy sportowe, w tym mecze piłkarskie i wyścigi kolarskie. Mało kto wie, że w roku ubiegłym w dniach 26, 28 i 29 czerwca do działań zabezpieczających imprezy podczas wizyty papieża Franciszka, w ramach Światowych Dni Młodzieży na krakowskich Błoniach, na prośbę wojewody małopolskiego skierowaliśmy tam 640 podkarpackich strażaków OSP¹.

Powyższe przytoczenia obrazują wagę i ogrom problematyki, jaką zajmują się Ochotnicze Straże Pożarne na Podkarpaciu. Podobnie jest w innych regionach.

Dr Janusz Gmitruk, dyrektor Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, prowadzący konferencję skomentował wypowiedź Władysława Tabasza apelem o rozpoczęcie prac nad syntezą ruchu strażackiego, szczególnie jego początków oraz trudnych kolei rozwoju. Przypomniał też tradycyjne hasło strażaków ochotników: „Bogu na chwałę – ludziom na pożytek”.

---

¹ Zob. <http://www.nowiny24.pl/serwisy/strazacy-podkarpacia/a/motto-bogu-na-chwale-i-ludziom-na-pozytek,11963858/> [dostęp: 10.04.2017].

Niezwykłe interesujące przykłady działalności Bolesława Chomicza (1878–1959), wybitnego organizatora ruchu strażaków ochotników przypominał st. brygadier mgr inż. Paweł Rochala, pisarz i historyk wojskowości, autor wielu publikacji o początkach państwowości polskiej. Jego referat *Bolesław Chomicz o samorządach* nie tylko przywołał nieposzlakowaną postać Polaka, patrioty – ale dał też zgromadzonym powód do rozważań o powtarzalności zjawisk historycznych. Ruch strażacki, bezinteresowny, wspólnotowy, etyczny był w Polsce międzywojennej, również po okupacji niemieckiej, a także i dzisiaj, przeszkodą do realizacji niektórych pomysłów politycznych zbliżonych do dyktatury.

A współpraca samorządów z ochotniczymi strażakami jest koniecznością. Mówił o tym Adam Struzik – marszałek województwa mazowieckiego. W latach 2006–2017 współpraca ta określona była między innymi dotacjami celowymi w wysokości 57 780 090 złotych, przeznaczonymi głównie na sprzęt. Z pomocy samorządów w całej Polsce skorzystało blisko 800 orkiestr strażackich, w akcjach edukacyjnych i szkoleniowych wzięło udział blisko 700 tysięcy strażaków skupionych w 1 700 jednostkach. Na Mazowszu w sposób zorganizowany przygotowuje swój program i bierze udział w uroczystościach publicznych blisko 100 orkiestr strażackich. Widzimy strażackich artystów, jak również honorowe strażackie asysty, na uroczystościach patriotycznych organizowanych w Muzeum Niepodległości.

Kolejny referat, poświęcony Ludowemu Towarzystwu Ubezpieczeń Wzajemnych „Wisła”, wygłosił dr Janusz Gmitruk. Niebawem tekst ten zostanie złożony do recenzji, z myślą o publikacji w muzealnym kwartalniku „Niepodległość i Pamięć”.

Bardzo interesujące informacje znalazły się w wystąpieniu dr hab. Urszuli Oetingen *Ochotnicze Straże Pożarne w 1918 roku (na przykładzie OSP Kielce)*. Zainteresowanych odsyłamy do jej publikacji *Towarzystwo Ochotniczej Straży Ogniowej w Kielcach 1873–1918. Studium działalności w latach niewoli narodowej* (Kielce 2010).

Znany polityk i poeta Franciszek Jerzy Stefaniuk przedstawił, w oparciu o wiele interesujących przykładów, referat pt. *Integrująca rola Ochotniczych Straży Pożarnych w społeczności lokalnej*.

Profesor dr hab. Piotr Matusak omówił postać i działalność Bolesława Chomicza, w bardzo interesującym wystąpieniu ukazującym wiele nieznanych dotąd faktów z jego działalności patriotycznej, w referacie *Bolesław Chomicz. Idea i czyn – strażacy w Powstaniu Warszawskim*.

Ewa Koralewska przedstawiła biogram Bolesława Machnio, działacza niepodległościowego, strażaka Ziemi Radomskiej.

Tadeusz Skoczek (niżej podpisany) został poproszony o publiczne zaprezentowanie tematu badawczego „Rola strażaków ochotników w odzyskiwaniu niepodległości (1914–1921)”. Jest to wspólny projekt Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego oraz Oficyny Wydawniczej „Palindrom”. Wraz ze środowiskiem naukowym rozpoczęto badania i przygotowania do publikacji jego efektów.

Formami realizacji tematu będą: artykuły zamieszczane na łamach kwartalnika „Niepodległość i Pamięć” oraz w piśmie „Rocznik Kresowy” (Muzeum Niepodległości w Warszawie), a także w „Myśli Ludowej” oraz „Roczniku Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”. W planach są między innymi konferencje naukowe zorganizowane w Sejmie RP, X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej oraz w Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Zwieńczeniem będzie wydawnictwo naukowe zawierające referaty z konferencji i sympozjów.

Do zespołu realizującego projekt zaproszeni zostali dr Stefan Artymowski, mgr Halina Murawska, dr Tadeusz Skoczek, dr Jolanta Załączny (Muzeum Niepodległości w Warszawie) oraz dr Janusz Gmitruk, dr hab. Arkadiusz Indraszczyk, dr hab. Jerzy Mazurek (Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego).

Środowiska naukowe zaproszone do projektu: prof. dr hab. Adam Dobroński (Uniwersytet w Białymstoku), dr Stanisław Dziejic (Biblioteka Miejska w Krakowie), prof. Zbigniew Judycki (Fundacja Polonia Semper Fidelis), prof. dr hab. Piotr Matusak (Komisja Historyczna ZG OSP), prof. dr hab. Franciszek Ziejka (Uniwersytet Jagielloński). Sekretarzem zespołu naukowego jest Krzysztof Bąkała (Muzeum Niepodległości w Warszawie).

Warto dodać, że projekt wykorzysta również dokonania zespołu kierowanego przez Stanisława Bukowca, inicjatora serii ważnych i konsekwentnie realizowanych monografii regionalnych. W 2006 roku powstało w Prowincjonalnej Oficynie Wydawniczej pierwsze wydawnictwo tej serii, *Ochotnicy Ziemi Bocheńskiej*. Z czasem przedsięwzięcie rozrosło się do takich rozmiarów, że grupa autorów powołała odrębne wydawnictwo. Poszerzono też zakres tematyczny, obejmując zainteresowaniem również strażaków zawodowych. Obecnie na rynku wydawniczym znajduje się kilkanaście tego typu monografii.

Referent poinformował na koniec o stworzeniu kolekcji publikacji historycznych poświęconych Ochotniczym Strażom Pożarnym w Bibliotece Naukowej oraz omówił niektóre eksponaty zgromadzone w Muzeum Niepodległości. Zestawienie przygotowane przez Halinę Murawską prezentujemy poniżej.

Tadeusz Skoczek

Wykaz materiałów poświęconych Ochotniczym Strażom Pożarnym w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie

Zbiory biblioteczne:

1. *Bogu na chwałę ludziom na pożytek: 125 lat „Strażaka“* / koncepc. i red. prowadz. Marian Zalewski, red. naukowa Eugeniusz Walczak, red. Krzysztof Neręć [i in.]. – Warszawa : Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP, 2007. – 214, [1] s., [5] s. tabl.: il.; 33 cm; sygn. 34038.

2. *Bogu na chwałę, ludziom na pożytek: działalność Ochotniczej Straży Pożarnej w Przysusze* / [tekst i oprac. katalogu Dominika Lefek]. – Przysucha: Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze. Oddział Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu, 2009. – 24, [1] s.: il.; 21 cm; sygn. 34621.

3. *Jabłonowski Wojciech, 170 lat w służbie Warszawy* / Wojciech Jabłonowski. – Warszawa: Komenda Miejska PSP m. st. Warszawy; Biuro Promocji i Rozwoju Miasta Urzędu m. st. Warszawy, 2006. – 107 s.: fot.; 30 cm; sygn. 31761 A.

4. *Jaworski Augustyn, Wilczur Jacek E., Strażacka wierność: z dziejów strażackiego antyhitlerowskiego ruchu oporu w okupowanej Warszawie w latach 1939–1945* / Augustyn Jaworski, Jacek E. Wilczur. – Warszawa: MON, 1977. – 270, [2] s., [20] k. tabl.; 19 cm. – Indeks; sygn. 15319.

5. *Kołodziejczyk Arkadiusz, Kulturotwórcza i patriotyczna rola Ochotniczych Straży Pożarnych w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku, [w:] Na drogach do Niepodległej. Inicjatywy obywatelskie Polaków w XIX i na początku XX w.* – Warszawa: Muzeum Niepodległości w Warszawie, 2009, s. 41–60.

7. *Matusak Piotr, Chomicz Bolesław w trosce o jedność i siłę ruchu strażackiego* / Piotr Matusak, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej, 2015. – 269 s.: il.; 25 cm.

8. *Monografia terenowych jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych powiatu bielskiego w województwie śląskim* / red. Władysław Skoczylas; Komisja Historyczna przy Zarządzie Powiatowym Związku OSP RP. – Bielsko-Biała: Tulipus, 2007. – 423, [3] s.: il., tab.; 24 cm; sygn. 34039.

9. *Ochotnicy spod znaku św. Floriana* / [aut. tekstów Ewa Marcinkowska, Zbigniew Skuza, Andrzej Żytnicki]; Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu. – Radom: Muzeum Wsi Radomskiej, 2005. – 56, [1] s.: il.; 20 cm; sygn. 34620.

10. *Ochotnicy Ziemi Bocheńskiej* / aut. tekstów Stanisław Bukowiec [i in.], red. Stanisław Bukowiec. – Bochnia–Proszówki: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2006. – 243, [13] s.: il. kolor.; 25 cm.

11. *Ochotnicy Ziemi Brzeskiej* / aut. tekstów Stanisław Bukowiec [i in.], red. Stanisław Bukowiec. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2007. – 243, [6] s.: il. kolor.; 25 cm. – (Ochotnicy; 2); sygn. 34040.

12. *Ochotnicy Ziemi Wielickiej* / aut. tekstów Stanisław Bukowiec [i in.], red. Stanisław Bukowiec. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2007. – 255, [2] s.: il.; 25 cm. – (Ochotnicy; 3); sygn. 34041.

13. *Ochotnicze Straże Pożarne Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza – dzieje i teraźniejszość* / red. Rafał Dmowski, Arkadiusz Kołodziejczyk, Zbigniew Todorski; Komisja Historyczna Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP. – Warszawa–Siedlce: Komisja Historyczna Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP, 2007. – 227 s.: tab.; 20 cm; sygn. 34042.

14. *Opowieść o warszawskich strażakach z okazji 125-lecia Stołecznej Straży Pożarnej* / oprac. Edward Burzyński [i in.]; Komenda Warszawskiej Straży Pożarnej. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1961. – 121, [2] s., [24] s. tabl.: il., portr.; 25 cm. – Bibliogr. s. 121; sygn. 18991.

15. *Pełka Jerzy, Dzieje Ochotniczego Pożarnictwa w powiecie ciechanowskim (1882–2002)* / Jerzy Pełka; Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie. – Ciechanów: [Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechnowie], 2002. – 195 s.: faks., fot., portr.; 21 cm. – Bibliogr. s. 137–139. – Indeksy; sygn. 30458.

16. *50 lat Krakowskiej Szkoły Pożarniczej 1960–2010* / oprac. zespół pod red. Krzysztofa Kociołka. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2010. – 207 s.: il. kolor.; 29 cm. – (Strażacy; 9). – Indeksy; sygn. 34037.

17. Przybylska Anna, Walczak Eugeniusz, *Muzea i izby tradycji pożarniczej w Polsce* / Anna Przybylska, Eugeniusz Walczak, [red. nauk. tomu] Arkadiusz Kołodziejczyk. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP, 1998. – 316 s., [8]k. tabl.: il.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 2); sygn. 34051/2.

18. *Strażacy Podlasia w walce o niepodległość w 1918 roku. 80 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Kotuniu* / red. Arkadiusz Kołodziejczyk, Zbigniew Todorski; Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach. – Siedlce: Instytut Historii Akademii Podlaskiej, 1999. – 184 s.: faks., fot., portr.; 20 cm; sygn. 28960.

19. *Strażacy Ziemi Dąbrowskiej* / aut. tekstów Stanisław Bukowiec [i in.], [red.] Stanisław Bukowiec. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2009. – 236, [1] s.; 29 cm. – (Strażacy; 7); sygn. 34046.

20. *Strażacy Ziemi Kazimierskiej* / [aut. tekstów: Stanisław Bukowiec i in.]. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2011. – 297, [7] s.: il. kolor.; 29 cm. – (Strażacy; 12).

21. *Strażacy Krakowa i Ziemi Krakowskiej* / aut. tekstów Paweł Bielak [i in.], [red.] Stanisław Bukowiec. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2010. – 797 s.: il.; 29 cm. – (Strażacy; 10); sygn. 34045.

22. *Strażacy Ziemi Limanowskiej* / aut. tekstów Stanisław Bukowiec [i in.], [red.] Stanisław Bukowiec. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2010. – 321 s.: il.; 29 cm. – (Strażacy; 8); sygn. 34047.

23. *Strażacy Ziemi Sądeckiej* / aut. tekstów Stanisław Bukowiec [i in.], [red.] Stanisław Bukowiec. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2009. – 429, [2] s.: il.; 29 cm. – (Strażacy; 6); sygn. 34048.

24. *Strażacy Ziemi Tarnowskiej* / aut. tekstów Stanisław Bukowiec [i in.], [red.] Stanisław Bukowiec. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2008. – 459 s.: il.; 29 cm. – (Strażacy; 5); sygn. 34049.

25. *Strażacy Ziemi Węgrowskiej* / [aut. tekstów: Kazimierz Bukowiec i in.; red. Stanisław Bukowiec]. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2012. – 343, [9] s.: il.; 29 cm. – (Strażacy; 5).

26. *Strażacy Ziemi Wołomińskiej: w 50. rocznicę utworzenia Zawodowej Straży Pożarnej w Wołominie* / [aut. tekstów: Agnieszka Bukowiec, Stanisław Bukowiec, Karol Klima, Rafał Lewandowski, Jan Truś]. – Bochnia: Agencja Wydawnicza „Palindrom“, 2014. – 345, [6] s.: il. (gł. kolor.); 29 cm. – (Strażacy; 15).

27. Szaflik Józef Ryszard, *Dzieje Ochotniczych Straży Pożarnych* / Józef Ryszard Szaflik. – Wyd. 2. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza; Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, 2001. – 236, [1] s., [16] s. tabl.: il., tab.; 24 cm. – Indeksy; sygn. 34050.

28. *Towarzystwa Ochotniczych Straży Ogniowych w Królestwie Polskim* / Tadeusz Olejnik. – Warszawa: Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej, 1996. – 367, [1] s., [16]k. tabl.: il.; tab.; 25 cm. – Bibliogr. s. 335–344. – Indeksy; sygn. 34043.

29. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Arkadiusz Kołodziejczyk. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP, 1996. – 181, [1] s., [12] s. tabl.: il., tab.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 1); sygn. 34051/1.

30. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Leonarda Bogdan, Arkadiusz Kołodziejczyk. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – Komisja Historyczna ZG ZOSP RP, 2003. – 220 s.: il.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 3); sygn. 34051/3

31. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Leonarda Bogdan, Arkadiusz Kołodziejczyk. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – Komisja Historyczna ZG ZOSP RP, 2003. – 197,[3] s.: il.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 4); sygn. 34051/4.

32. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Janusz Gmitruk, Eugeniusz Walczak. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – Komisja Historyczna ZG ZOSP RP, 2005. – 344 s.: il.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 5); sygn. 34051/5.

33. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Janusz Gmitruk, Piotr Matusak. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – Komisja Historyczna ZG ZOSP RP, 2007. – 256 s. il., tab.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 6); sygn. 34051/6.

34. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Janusz Gmitruk, Piotr Matusak. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – Komisja Historyczna ZG ZOSP RP, 2008. – 288 s.: il., tabl.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 7); sygn. 34051/7.

35. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Janusz Gmitruk, Piotr Matusak. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – Komisja Historyczna, 2009. – 256 s.: il., tabl.; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 8).

36. *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych: studia i artykuły* / red. Janusz Gmitruk, Piotr Matusak. – Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – Komisja Historyczna, 2015. – 193, [2] s.: il., tabl. płyta CD; 21 cm. – (Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej; 9).

37. *Z myślą o niepodległej: materiały z Konferencji Naukowej zorganizowanej 10 września 2008 roku* / Komisja Historyczna Zarządu Głównego Związku OSP RP. Warszawa: Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych, 2008. – 223 s.: il.; 25 cm.

Muzealia:

1. Dyplom nadania Romanowi Siła-Nowickiemu, członkowi Związku Ochotniczej Straży Pożarnej w Brasławiu srebrnego medalu zasługi (Warszawa, 1930), 35,3x50,5 cm; sygn. 13794.

2. Fotografia: Ochotnicza Straż Pożarna (Rębków, 1928), 6,2x9,2 cm; sygn. F-7069.

3. Fotografia: Straż pożarna przed garażem na Placu Strzeleckim we Lwowie (Lwów, ok. 1934), 5,9 x 9,0 cm; sygn. F-10076.

4. Fotografia: Jan Rybak z dwoma kolegami w Sokalu (Sokal, ok. 1937), 8,9 x 6,0 cm; sygn. F-10077.

5. Fotografia: Harcerstwo w Liceum Krzemienieckim – Organizacja Harcerskiej Ochotniczej Straży Pożarnej (Krzemieniec, 1932), 7,6 x 6 cm; sygn. F-13675.

6. Legitymacja nr 55 Jadwigi Buchalskiej członka czynnego Ochotn. Straży Pożarnej (Warszawa, 1947), 11,5 x 8,5 cm; sygn. E5047.

7. Plakat: Chrońmy lasy przed pożarem (Bydgoszcz, 1984); sygn. Pl. 6184.

8. Pocztówka: Grodno. Baszta straży ogniowej (Wilno, 1905/1914), 8,7 x 13,7 cm; sygn. P-3351.

9. Zaproszenie Towarzystwa Ochotniczej Straży Ogniowej „Sokół“ we Lwowie na uroczysty wieczór ku uczczeniu 49. rocznicy powstania styczniowego, w niedzielę 4.02.1912 w sali „Sokoła Macierzy“ przy ul. Zimorowicza 4 (Lwów, 1912), 22,3 x 14,5 cm; sygn. U4667.

10. Znaczek kwestowy na rzecz Kieleckiej Straży Ochotniczej (Kielce, 1914–1918), 8x4,7 cm; sygn. E9136.